

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XXIX.

BUDAPEST, 1992

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XXIX.

KIADJA A
BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST, 1992

Szerkesztette: HAVASSY PÉTER ÉS SELMECZI LÁSZLÓ

Lektorálta: KUBINYI ANDRÁS, SPEKNER ENIKŐ, K. VÉGH KATALIN

Fotó: BAKOS MARGIT, BORKA GÁBOR,
HACK RÓBERT, HORVÁTH ATTILA, LŐVEI PÁL,
MOLNÁR JÁNOS, M. RITOÓK ÁGNES,
SZEMENYEI TIVADAR, TIHANYI BENCE

Rajzok: KUCZOGI ZSUZSANNA, LÁNG ANDREA,
LŐVEI PÁL, MAJOR JÁNOS, D. MATUZ EDIT,
SZEKÉR GYÖRGY, VICZKÓ TAMÁS

Technikai munkatárs: GYULAI ERNŐNÉ

HU-ISSN 0133-1892
HU-ISBN 963 7096 31 0

Felelős kiadó: Buzinkay Géza, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója
Készült az Alfa Kiadó és Nyomdaüzemben
600 példányban, 36 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető: Tóth Béla

TARTALOMJEGYZÉK

KUBINYI ANDRÁS: Kumorovitz L. Bernát emlékezete (1900–1992).....	5
--	---

I. Tanulmányok

D. MATUZ EDIT: Adatok Rómer Flóris kéziratos hagyatékából Pest-Buda középkori történetéhez.....	11
ZOLNAY LÁSZLÓ: A Buda mellett állt Szent Lőrinc pálos anyakolostor kutatástörténetéről.....	33
ENGEL PÁL–LŐVEI PÁL: Két töredékes sírkő a Margitszigetről.....	49
MAGYAR KÁROLY: A Budavári Palota Északi, ún. Koldus-kapujának tornya az újabb kutatások tükrében.....	57

II. Jelentések

IRÁSNÉ MELIS KATALIN: Honfoglalás kori leletek Budaörs-Tűzkőhegyről.....	95
MAGYAR KÁROLY: Ásatások a Budavári Palota területén és annak északi előterében 1982–1991 között.....	109
CZAGÁNY ISTVÁN: Az Országház utca 9. sz. műemléképület kutatásának eredményei.....	117
BENCZE ZOLTÁN: Cserépbográcsok a Hadtörténeti Múzeum udvarán folytatott ásatásból.....	135
BENCZE ZOLTÁN: A budaszentlőrinci pálos kolostor területén 1984–1991 között folytatott feltárások.....	155
KISZELY ISTVÁN: A budaszentlőrinci pálos kolostor területéről előkerült embercsontok.....	167
BERTALAN VILMOSNÉ: Középkori házak a Budai Káptalan területén.....	181
ALTMANN JÚLIA: Ásatások a középkori Óbudán 1981–1991 között.....	221
H. GYÜRKY KATALIN: A kánai apátság régészeti kutatása 1983–1989 között.....	225
MAGYAR KÁROLY: Középkori pecsétnyomó a budai vár területéről.....	229
A Középkori Osztály munkatársainak ásatásai és leletmentései 1981–1991 között.....	237

III. Műtárgyvédelem

KÉRINÉ BUZÁS ZSUZSANNA: XVII–XVIII. századi ezüst sírleletek restaurálása.....	255
TÓTH ATTILA: A Budapesti Történeti Múzeum középkori kőtárának helyzete.....	259

INHALTSVERZEICHNIS

ANDRÁS KUBINYI: In memoriam L. Bernát Kumorovitz (1900–1992)	5
--	---

I. Studien

EDIT D. MATUZ: Angaben zur mittelalterlichen Geschichte von Pest-Buda aus der handschriftlichen Nachlassenschaft von Flóris Rómer	11
LÁSZLÓ ZOLNAY: Über die Forschungsgeschichte des bei Buda gestandenen St. Laurenz-Mutterklosters der Pauliner	33
PÁL ENGEL–PÁL LÓVEI: Zwei fragmentarische Grabsteine von der Margaretheninsel	49
KÁROLY MAGYAR: Der Turm des nördlichen, sog. Bettler-Tors des königlichen Palastes in der Burg Buda im Spiegel der neueren Forschungen	57

II. Berichte

KATALIN IRÁS-MELIS: Funde von Budaörs-Tűzkőhegy aus der Zeit der ungarischen Landnahme	95
KÁROLY MAGYAR: Ausgrabungen auf dem Gelände des Schlosses in der Burg von Buda und in seinem nördlichen Vorraum zwischen 1982–1991	109
ISTVÁN CZAGÁNY: Forschungsergebnisse des Denkmalgebäudes unter Országház utca Nr. 9	117
ZOLTÁN BENCZE: Tonkessel aus der Ausgrabung am Hofe des Kriegsgeschichtlichen Museums	135
ZOLTÁN BENCZE: Über die Erschließungen auf dem Gelände des Paulinerklosters zu Budaszentlőrinc zwischen 1984–1991	155
ISTVÁN KISZELY: Die vom Gebiet des Paulinerklosters von Budaszentlőrinc zum Vorschein gekommenen Menschenknochen	167
HERTA BERTALAN: Mittelalterliche Häuser im Gebiet des Kapitels von Buda	181
JÚLIA ALTMANN: Ausgrabungen im mittelalterlichen Óbuda zwischen 1981–1991	221
KATALIN H. GYÜRKY: Die archäologische Forschung der Abtei von Kána zwischen 1983–1989	225
KÁROLY MAGYAR: Ein mittelalterliches Petschaft vom Burgviertel von Buda	229
Ausgrabungen und Fundbergungen zwischen 1981–1991 durch die Mitarbeiter der Mittelalterlichen Abteilung	237

III. Restaurierung

ZSUZSANNA KÉRI-BUZÁS: Restaurierung von silbernen Grabfunden aus dem 17–18. Jahrhundert	255
ATTILA TÓTH: Lage des mittelalterlichen Lapidariums des Historischen Museums der Stadt Budapest	259

KUMOROVITZ L. BERNÁT EMLÉKEZETE

(1900. október 5. Ötösbánya – 1992. február 22. Budapest.)

A magyar középkortudomány nagy öröge hagyott itt bennünket. Hosszú életkort, közel 92 esztendőöt adott neki a Teremtő, és megérhette sok szenvedés és megaláztatás után rendje visszaállítását is.

Kumorovitz L. Bernát életpályája maga is jellemző évszázadunkra. A többnyelvű Szepesség szülötte lengyel eredetű család sarjaként egy hadiérettségi után még katonaként vehetett részt az első világháborúban. Utána a Jászóvári Premontrei Kanonokrendbe vitte hivatása, majd premontrei kanonokként a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a magyar oklevéltan nagy tudósának, *Szentpétery Imrének* lett tanítványa. Ez a tény egész további tudományos pályájára kihatott. A történettudomány eredetileg rendje szempontjából érdekelte. Sokszor elmesélte, hogy fiatal rendtársaival beszélgetve rádöbbenek arra, hogy a Premontrei Rend azon szerzetesrendek közé tartozik, amelynek hazai története nincs kidolgozva. Elhatározták tehát, hogy munkaközösséget hoznak létre a Rend története megírására. Doktori értekezését a leleszi konvent oklevéladó működéséről (megjelent 1928-ban) e munka előtanulmányának képzelte. Az elképzelt célt már nem tudta elérni, disszertációja más utat jelölt ki számára.

Doktori értekezése ugyanis modellértékű volt. A leleszi konvent egyik legnagyobb hatósugarú hiteleshelyünknek számít, Kumorovitz munkája azóta is mintaként szolgál valamennyi hiteleshelyi monográfiának. Világossá vált, hogy a fiatal kanonok az oklevéltan nagy ígérete, és ezt mestere, Szentpétery Imre rögtön felismerte. 1930-ban jelent meg a professzor Magyar oklevéltana, amely eredetileg Oklevéltan pecsétannal címet kapott volna, azonban Szentpétery előtt nyilvánvaló volt, hogyha ki is kell térnie a pecsétekre is, a pecsétannak önálló kötet kell. A professzor ennek megírását tanítványára bízta. Bár a rendi témát egy ideig még nem hagyta el – 1934-ben jelent meg a leleszi prépostság tagjairól és hiteleshelyi személyzetéről írt tanulmánya –, a harmincas-negyvenes években a majdani magyar pecsétann előtanulmányait közölte Kumorovitz évről évre megjelenő dolgozataiban. 1932-ben jelent meg a Mátyás király pecsétjeiről szóló, ma is alapvető fontosságú tanulmánya. A pecséteket szokatlan módon közelítette meg: mivel a pecsét az oklevélhitelesítés eszköze, tisztázni kellett az oklevélkibocsátó és pecsételő intézmények történetét.

Ezt a pecséthasználattal fogalmának alkalmazásával érte el.

Sokan a címből nem jöttek rá, hogy ezekben a „pecsét-használati” tanulmányokban tömény hivaltörténet rejti-zik, pl. a specialis praesentia bíróság, a titkos kancellária, vagy a kápolnaispánság története. Megvilágította az autentikus pecsét fogalmát (1936), felismerte és megmagyarázta az audientia és praesentia meglétét, illetve jelentőségét (1941), és megjelentette a későbbi pecséttan majdani első fejezetét: a magyar szfragisztika múltját (1938). Mivel a pecsét heraldikai problémákat is felvet, több tanulmányában tisztázta a magyar címer kettőskeresztjének és hármashalmának múltját. Pecséttani munkáinak mintegy összefoglalását jelentette 1944-ben megjelent (és a háborús események folytán csak kevés példányban ránk maradt) monográfiája a középkori magyar pecsét-használat történetéről. Az évszám szinte szimbolikus jelentőségű. Pecsét-használati munkásságát akkor zárta le, amikor közbeszólt a történelem, és más körülmények jöttek. Szóbeli közléséből tudjuk, hogy a továbbiakban a pecsét művészettörténeti és heraldikai vonatkozásait akarta feldolgozni. E célból saját kezűleg elkészítette Magyarország legnagyobb gipsz-pecsétmásolat gyűjteményét, ami azonban a háborús események következtében jegyzetei nagy részével elpusztult.

Ha valaki Kumorovitz művei bibliográfiáját olvassa, az a benyomása, hogy a szerző főhivatású tudós, hiszen gyakorlatilag évente jelentek meg terjedelmes, hihetetlen gazdag forrásanyagot tartalmazó, és általában ma is alapvető tanulmányai, melyek a mai akadémiai intézetekben dolgozó kutatóknak is becsületére válnának. Legfeljebb az keltene gyanút, hogy több tanulmány a Jászóvári Premontrei Kanonokrend gödöllői Szent Norbert gimnáziumának évkönyveiben jelent meg. Kumorovitz ugyanis mindezt a tudományos teljesítményt egy vidéki, de Pesthez közel eső gimnázium tanáraként érte el, erősen leterhelve iskolai és egyházi, papi feladatokkal. (Ezt ugyan bizonyára nem tekintette terhelésnek, hiszen a papságot, a szerzetességet tekintette elsődleges hivatásának.) Rendi előjárói csak annyi segítséget nyújtottak neki, hogy egy idő után heti egy kutatónapot engedélyeztek számára, amit a levéltárban és az egyetemen tölthetett el, továbbá nem akadályozták meg bécsi és római tanulmányútját.

Jelentős támogatást nyújtott neki mestere, Szentpétery Imre, aki tanársegédként foglalkoztatta, majd pedig habilitálta. Így megkapta az egyetemi magántanár címet, aminek következményeként rendfőnöke kinevezte a gödöllői gimnázium igazgatójának (1939). Ez természetesen még több elfoglaltsággal járt, ami azonban nem mutatkozott meg tudományos teljesítményében. Így érthető, hogy később nehezen tudta elfogadni főhivatású tudományos kutatóktól a minimális tudományos teljesítményt. A gimnázium általa szerkesztett évkönyveit magas színvonalú tudományos orgánummá alakította. A gödöllői igazgató egyre nagyobb tudományos tekintélyt ért el, úgyhogy rendfőnöke úgy vélte, hogy meg kell könnyítenie munkáját. 1943-ban ezért áthelyezte rendje budapesti teológiai főiskolájára professzornak, így a fővárosba költözhetett és szabadon kutathatott.

A második világháborús említett veszteségei ellenére egyelőre úgy látszott, hogy 1945 után pályája töretlenül emelkedik. 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia

levelező tagjává választotta, az új akadémikus pedig megkapta az egyetemi rendkívüli tanári címet is. E sorok írója 1947-ben lett Kumorovitz professzor tanítványa. A gimnáziumi tanárról tehát nincs saját emléke, az egyetemi tanárról annál több. Született tanár volt, aki tanítványait (és környezetét is!) nem csupán tudóssá, hanem emberré is nevelte. A nevelés nem szájbarágós módszerű volt nála, hanem észrevétlen, anekdoták, történetek nemegyszer tréfas előadásával alakította a másik egyéniségét. Bizonyára hozzájárult sikeres nevelési eredményeihez szerzetespapi hivatása, talán nem véletlen, hogy a vele sokban hasonló pályát megfutó *Rajeczky Benjámín* professzor ciszterci szerzetes volt, és kettejük nevelési módszere között is sok volt a hasonlóság. Kumorovitz és tanítványai kapcsolatára egy – gyakran emlegetett, és sok adattal bizonyított – tétele jellemző: „*Ha a Kálvin téren megszólít egy tanítványom, és sietnem kell, mert operajegyem van, akkor sem hagyhatom ott addig, míg meg nem magyaráztam neki, amit kérdezett.*”

Ebben az időben – talán azért, mert pecsétgyűjteménye elpusztult – újabb problémák érdekelték. Ez is kapcsolódott valahogy a kiindulópontoz, főként az autentikus pecséthez: a magyar magánjogú írásbeliség kialakulása érdekelte. Ez lett akadémiai székfoglalója, amely a Századok 1948-as évfolyamában jelent volna meg, de ezt a fordulat éve után a politikai hatalom már nem engedte. Átdolgozott változata németül 1960-ban, magyarul 1963-ban, eredeti formájában pedig már a korszakváltás után jelent meg. Ekkor ismerte fel a Kálmán-kori cartula sigillata-t (1946). Közben pedig folytatta a magyar címer és nemzeti színek múltjára vonatkozó kutatásait.

A politika azonban sokkal durvábban avatkozott be sorsába. 1949-ben bekövetkezett az Akadémia átszervezése, Kumorovitzot és sok más kiváló tudóst kizárták onnan. A Teremtő megadta azonban neki, hogy megérje 1989-ben tagsága visszaállítását, 1990-ben pedig rendes taggá választását. 1950-ben sor került a szerzetesrendek feloszlatására, és a rendtagok internálására. Ez utóbbit azzal kerülte el, hogy épp vidéken végzett egyházi funkciót, és amikor másnap visszatért a Horánszky utcai rendházba, egy ott állomásozó jólelkű rendőr elzavarta. Így egy ideig bujkálnia kellett. Egy időre az egyetemről is eltávolították, később azonban *Lederer Emma* professzornő lehetőséget adott további tanításra, majd újra megkapta az egyetemi tanári címet.

Éveken keresztül tudományos bémunkából élt meg. Az ötvenes évek elején alakult „munkaközösségek” lehetőséget nyújtottak állástalan tudósoknak minimális bérért a szakmájukkal való foglalkozást. Kumorovitz a XIV. századi parasztság történetét kutató munkaközösség tagja lett, és a veszprémi káptalan és püspökség XIV. századi okleveleit kellett regesztáznia. A munkaközösség vezetője, *Székely György* aztán elintézte, hogy ezeket a regesztákat az Akadémiai Kiadó könyvalakban is megjelentesse (*Veszprémi regeszták*, 1953). Ez nemcsak igen alapos és pontos forráskiadvány, hanem a szokásosnál sokkal részletesebb, igen jól használható mutatóval is rendelkezik. Bár Kumorovitz habilitált tudós és akadémikus volt már, az új, szovjet rendszerű tudományos fokozatok bevezetésekor nem tartották arra alkalmasnak. 1956-ban azután –

amikor ennek abszurditását már nem lehetett észre nem venni – rávették, hogy a nemzeti jelvényekkel foglalkozó munkáját adja be kandidátusi értekezésként. Ezt a Tudományos Minősítő Bizottság azonban doktori értekezésként fogadta el, így nem csupán újra államilag is elismert tudós lehetett, hanem a doktori tiszteletdíjban is részesülhetett.

A tudományos fokozat lehetővé tette, hogy szerzetes papi mivolta ellenére álláshoz jusson a tudományos életben. Itt *Gerevich Lászlóé*, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatójává az érdem, hogy alkalmazta. A közvetítő e sorok írója volt. Feladata a pecsétgyűjtemény elkészítése lett, ami meg is történt. Kumorovitz újból, saját kezűleg, pótolta az 1944–45-ben elpusztult pecsétgyűjteményt, és elkészítette az Országos Levéltárban őrzött (és néhány vidéki levéltár) középkori oklevelein található pecsétek gipszmásolatát, ami ma is a Budapesti Történeti Múzeum egyik legértékesebb gyűjteményét képezi. Ez lehetőséget nyújtott volna a pecséttan befejezésére, ami azonban végül is nem következett be.

Megint közbelépett a sors. 1961-ben Gerevich otthagya a múzeumot. Ő főigazgatósága mellett egy személyben a Középkori Osztályt is vezette, és mivel utóda, *Tarjányi Sándor*, újkoros volt, be kellett tölteni a Középkori Osztály vezetését is. Az akkori viszonyok között nem volt magától érthető, hogy ugyan a legmagasabb tudományos fokozattal rendelkező, de mégis szerzetespap Kumorovitz legyen az osztályvezető. 1969-ig ezért újra adminisztrálni, vezetni kellett. (Említettem, hogy pályája hasonló Rajeczky Benjáminhez, aki abban az időben került a Népzene-kutató Csoport élére.) Az új tisztség sok gonddal járt. (Közben, a főigazgató betegsége idején majd egy évig rangidős osztályvezetőként a múzeum megbízott főigazgatója is volt.) Mivel a Középkori Osztály fő feladata régészeti, kénytelen volt régészeti kérdésekkel is foglalkozni, és ez sok izgalommal járt. Ennek ellenére vitathatatlan tekintélye és embersége minden nehézségen keresztül vitte. Ahogy visszaemlékezem, osztályvezetői tevékenységét valami mély bölcsesség irányította. Amikor 69 éves korában lemondott az osztályvezetőségről, e sorok írója lett az utóda, akinek továbbra is atyai tanácsokat nyújtott.

A Budapesti Történeti Múzeumban való munka azonban szakmai szempontból is pályamódosítást jelentett Kumorovitz professzor számára. Tisztában volt ugyanis azal, hogy hiába a pecsétgyűjtemény elkészítése múzeumi feladata, a főváros múzeuma tudományos munkatársának a főváros történetét kell művelnie. Első ilyen vonatkozású tanulmánya a budai várkápolnáról és a Szent Zsigmond prépóstság történetéről korábbi, a kápolnaispánsággal foglalkozó tanulmányát fejlesztette tovább, ugyanakkor igen fontos topográfiai és budai intézménytörténeti eredményekkel járt (1963). A következő tanulmány is korábbi munkából nőtt ki. Kumorovitz találta meg a zselicszentjakabi alapítólevelet (1061), egyik első magánjogi oklevélünket. Azt közölte, és igen gondos diplomatikai és egy-

háztörténeti elemzéssel látta el. Ez a tanulmány az „ecclesia propria” története szempontjából is korszakos jelentőségű. Fővárosi vonatkozását pedig az adja meg, hogy ez Pest első okleveles említése. Kiderül tehát, hogy korai monostoraink a főváros (ami akkor még nem az!) környékén szereztek birtokokat (1964). Két évvel később az idősebb Erzsébet királyné – Nagy Lajos anyja – építkezéseit dolgozta fel, ami főként Óbuda történetére hozott új anyagot. A pesti példát vitte tovább az 1971-ben megjelent tanulmányával, amely Buda és Pest fővárossá alakulásának kezdeteit vizsgálja. Felismerte a „medium regni”, az ország közepe jelentőségét. Kár, hogy ez a módszertani szempontból is fontos tanulmány nem jelent meg idegen nyelven, mert a nemzetközi fővárostörténet-kutatás egyik módszertani alapja lett volna. Részben ezt a témát viszi tovább, részben pedig forráskritikai elemzést végez következő tanulmányában, amely Budapest Árpád-kori története egyes kérdéseit tárgyalja (1972). 1976-ban Óbuda 1355-ös felosztásáról írt.

Ezen kívül nem hallgathatjuk el egy másik, a főváros története feldolgozása szempontjából döntő fontosságú munkáját. A Budapest Története Okleveles Emlékeiről van szó. Eredetileg *Csánki Dezső* irányításával készült volna ez a forráskiadvány, amelynek első kötete egy negyedszázaddal a kutatás megindulása után, 1936-ban jelent meg *Gárdonyi Albert* szerkesztésében. Mivel a főváros középkori levéltára elpusztult, más levéltárak darabonkénti átnézésével lehet a középkori Budára és környékére vonatkozó okleveleket összegyűjteni. A Csánki-féle gyűjtés egy része elpusztult 1944–45-ben, új levéltári állagok kerültek elő, a fővároshoz pedig tucatnyi korábban önálló települést csatoltak. A Budapest Története előkészítése során ezért *Mályusz Elemér* professzor irányításával az akkor hozzáférhető összes levéltár anyagát átnézték 1954–1960 között, és onnan kiírták a fővárosra és a csatolt falvakra vonatkozó oklevelek jelzeteit. Ebben a munkában az akkor állástalan Kumorovitz is részt vett. A hatvanas években a BTM akkori főigazgatója Kumorovitzra bízta az irányítást.

Elkészítette a kiadási szabályzatot, utána pedig hat kutató között fel lett osztva az anyag, hogy nagyjából egyforma kötetek jelenjenek meg. Végül egyik kutató sem készült el a maga kötetével – e sorok írója sem –, kivéve a mester, Kumorovitz professzor. Ő a Zsigmond-kori kötetet vállalta magára, és a múzeum akkori főigazgatója, Székely György akadémikus segítségével a Zsigmond évfordulóra meg is jelenhetett az oklevéltár. Ez a további kutatások számára alpanyagot fog szolgáltatni.

Nincs terünk arra, hogy szeretett mesterünk élete utolsó periódusa tudományos tevékenységével foglalkozzunk. Ezek részben korábbi tevékenységét fejlesztették tovább: magánjogi írásbeliség, titkos kancellária stb. Megjegyezzük azonban, hogy 90 évesen is jelentetett meg cikket, egy pallosjogot adományozó oklevélről.

Kubinyi András